

Wpływ struktury i relacji rodzinnych na zeznania dzieci–ofiar kazirodztwa

Z praktyki związanej z opracowywaniem ekspertyz dla celów sądowych wynika, że do prawidłowej oceny psychologicznej zeznań małoletnich ofiar wykorzystania seksualnego w rodzinie, niewystarczające okazuje się ustalenie poziomu ich rozwoju intelektualnego i społecznego, kompetencji werbalnych czy podatności na sugestię, a zatem czynników tradycyjnie branych pod uwagę w badaniach świadków. Ofiary przestępstw seksualnych dokonywanych w rodzinie są bowiem uwikłane w specyficzne relacje emocjonalne z poszczególnymi członkami rodziny, co bezpośrednio wpływa na formę i treść ich zeznań. W artykule przedstawiono wyniki badań 40 przypadków kazirodztwa, w których sprawcą był ojciec biologiczny lub ojczym. Okazało się, że zeznania małoletnich ofiar (dziewczynek), charakteryzujące się samodzielnością, spontanicznością, szczegółowością, a więc cechami oczekiwanymi dla wiarygodnych zeznań, najczęściej składały dzieci pochodzące z rodzin z tzw. sprawcą psychopatycznym, w których matki, same ofiary przemocy, nie udzielały dzieciom wsparcia w toczącym się procesie, a nawet wywierały naciski na wycofanie zeznań. W zeznaniach ofiar pochodzących z tych rodzin zaobserwowano jednak najwięcej zniekształceń związanych z prawidłowościami procesów pamięci, co wynikało przede wszystkim z faktu późnego ujawnienia sprawy. W rodzinach ze sprawcą regresywnym, działającym bez używania drastycznej przemocy fizycznej, dzieci na ogół przejawiały postawę ochraniającą wobec nich, co skutkowało brakiem szczegółowości zeznań i ograniczaniem informacji o zachowaniu sprawcy, pomimo nacisków matek na ujawnienie sprawy.

Wstęp

Badania nad psychologiczną oceną zeznań małoletnich ofiar pokrzywdzonych w sprawach o przestępstwa seksualne prowadzone są Instytucie Ekspertyz Sądowych im. prof. dra Jana Sehna od kilkunastu lat. Zarówno z tych badań, jak i codziennej praktyki związanej z opracowywaniem ekspertyz dla celów sądowych wynika, że szczególnie trudności nasuwa ocena zeznań dzieci–ofiar przestępstw seksualnych dokonanych przez członków rodziny. Do

prawidłowej oceny psychologicznej zeznań tych dzieci nie wystarcza ustalenie poziomu ich rozwoju intelektualnego i społecznego, sprawności procesów poznawczych, kompetencji werbalnych czy podatności na sugestię, a zatem czynników tradycyjnie branych pod uwagę w badaniach świadków. Ofiary przestępstw seksualnych dokonywanych w rodzinie są uwikłane w specyficzne relacje emocjonalne z poszczególnymi członkami rodziny, co bezpośrednio wpływa na formę

i treść ich zeznań. Dlatego też właściwa ocena zeznań wymaga także diagnozy całego systemu rodzinnego z uwzględnieniem struktury rodziny i relacji występujących pomiędzy jej członkami, w szczególności relacji pomiędzy rodzicami dziecka i każdym z nich a dziec-

kiem. Uzyskanie tych informacji pozwala na lepsze zrozumienie sytuacji dziecka, okoliczności ujawnienia przestępstwa, a w konsekwencji wyjaśnienia przyczyn ewentualnych zniekształceń występujących w jego zeznaniach.

Cel badań i hipotezy badawcze

Celem przeprowadzonych badań było ustalenie wpływu relacji rodzinnych, zwłaszcza pozycji matek w rodzinie oraz ich postaw wobec partnera i dzieci, a także ich stosunku do przestępstwa na właściwości zeznań ich dzieci. Na podstawie literatury przedmiotu (Glaser, Frosh 1995; Beisert 2002, 2004) wyróżniono trzy typy rodzin kazirodczych: rodzinę ze sprawcą psychopatycznym–dominującym, rodzinę ze sprawcą regresywnym–podporządkowanym oraz rodzinę ze sprawcą „mieszanym”, który przejawiał cechy charakterystyczne dla obu wymienionych typów. Matki w wymienionych typach rodzin zostały scharakteryzowane odpowiednio jako: podporządkowana–ofiara, stanowcza–dominująca oraz prezentująca cechy mieszane. W tych rodzinach, jak podkreśla się w literaturze przedmiotu (por. Beisert 2004) dochodzi do określonych wzajemnych relacji i właściwych dla nich interakcji, zarówno pomiędzy dorosłymi partnerami, jak i dorosłymi a dziećmi.

W przypadku wykorzystywania seksualnego dziecka, w zależności od typu rodziny, różny jest wiek ofiar, poziom nasilenia przemocy w działaniu sprawcy, okoliczności ujawnienia przestępstwa i reakcji matek na ten fakt. Matki z rodzin z psychopatycznym sprawcą, uległe i podporządkowane partnerowi, na ogół nie są zainteresowane ujawnieniem sprawy, niezdolne do udzielenia dziecku wsparcia w toku prowadzonego postępowania, a nawet skłonne do wywierania presji na dzieci, aby wycofały zeznania. Prowadzi to do późnego ujawnia-

nia przestępstwa. Działanie sprawcy charakteryzuje nasilona przemoc psychiczna i fizyczna. Brak oparcia u matek powoduje, że dziecko ujawnia czyn dopiero po osiągnięciu pewnej dojrzałości społecznej i samodzielności bądź też uzyskaniu wsparcia u osób spoza najbliższej rodziny. Z kolei matki z rodzin ze sprawcą regresywnym, które są bardziej zaradne, a nawet często dominujące i władcze, dążą do zdobycia dowodów przestępstwa i oskarżenia partnera. Działania sprawcy są łagodniejsze, często, przynajmniej w fazie początkowej przyjmują np. formę zabawy erotycznej z dzieckiem. Przestępstwo w tych rodzinach zostaje ujawnione wcześniej, matka reaguje bowiem zwykle szybko i energicznie na sygnały dziecka, ofiarami są młodsze dzieci, zazwyczaj nierozumiejące istoty czynu, a ponadto często prezentujące silną więź emocjonalną ze sprawcą i postawę ochronną wobec niego (Beisert 2004; Czerederecka, Jaśkiewicz–Obydzińska 2004; Jaśkiewicz–Obydzińska, Wach 2007).

W konsekwencji można przyjąć, że zeznania dzieci będą się charakteryzować różnymi cechami w zależności od typu rodziny i występujących w nich charakterystycznych postaw i relacji.

Przyjęto następujące hipotezy:

1. Postawa matek wobec sprawcy i czynu ma największy wpływ na takie cechy zeznań małoletnich ofiar kazirodztwa, jak: stałość, samodzielność, spontaniczność szczerość.

2. W rodzinach sprawców regresywnych dodatkowym czynnikiem zniekształcającym zeznania ofiar jest ich postawa ochraniająca wobec sprawcy, wynikająca z pozytywnej więzi emocjonalnej pomiędzy nimi.

3. W rodzinach sprawców psychopatycznych, w związku z długim okresem działania sprawcy, na zniekształcenia zeznań ofiar dodatkowo wpływają czynniki związane z procesami pamięci.

Opis grupy i metody badań

Badaniami objęto 40 przypadków kazirodztwa, w których czynów mieli dokonać ojcowie biologiczni, ojczymowie bądź partnerzy matek pełniący takie role. Pod uwagę wzięto tylko sprawy, w których przestępstwo nie nasuwało wątpliwości. Wykluczono np. te sprawy, w których dzieci zeznawały pod wpływem sugestii matki, powtarzały za matkami całe wypowiedzi, a brak było innych dowodów potwierdzających dokonanie przestępstwa. Ofiarami przestępstw były dziewczynki w wieku do 15 lat, przy czym zdarzało się, że zeznania dotyczące czynu składały znacznie później. We wszystkich przypadkach sprawcy dopuszczali się czynów wielokrotnie, a okres trwania kontaktów do czasu oficjalnego ujawnienia sprawy, wynosił od 6 miesięcy do 9 lat.

We wszystkich analizowanych przypadkach biegli psychologowie opracowywali ekspertyzy dotyczące zeznań tych małoletnich dla potrzeb sądowych. W każdym przypadku przeprowadzono badanie psychologiczne dziecka, wywiady z opiekunami oraz analizę materiału zgromadzonego w aktach sprawy. Skoncentrowano się przede wszystkim na danych dotyczących małoletnich ofiar, okoliczności czynu, strukturze i relacji rodzinnej oraz cech złożonych przez dzieci zeznań.

Jeśli chodzi o dane dotyczące **małoletnich świadków pokrzywdzonych** to wzięto pod uwagę:

- wiek w chwili dokonania czynu i w chwili składania zeznań,
- sprawność procesów poznawczych,
- rozumienie znaczenia czynu.

Spośród danych dotyczących **czynu analizie poddano:**

- okres trwania relacji kazirodczej,
- charakter czynów (bez kontaktu fizycznego, dotykanie intymnych części ciała, pełne stosunki seksualne),
- sposób działania sprawcy podczas czynu (łagodny, umiarkowana przemoc, brutalna przemoc).

Jeśli chodzi o **strukturę i relacje rodzinne** badano takie czynniki, jak:

- typ rodziny ze względu na dominację jednego z partnerów (patriarchalna, matriarchalna, partnerska),
- charakter związku rodziców przed ujawnieniem czynu (pozytywny/prawidłowa więź, konflikt ukryty/umiarkowany, konflikt jawny/nasilony),
- relacja pomiędzy matką a sprawcą (matka dominująca, relacje partnerskie, matka podporządkowana/ofiara),
- relacje między sprawcą a dzieckiem przed ujawnieniem czynu (związek słaby, przeciętny, silny),
- relacje między sprawcą a dzieckiem po ujawnieniu czynu (brak nacisków, zerwanie kontaktu, groźby, szantaż emocjonalny),
- stosunek dziecka do sprawcy w związku z czynem (pozytywny/ochraniający, ambiwalentny, negatywny/oskarżający),
- relacje pomiędzy matką a dzieckiem przed ujawnieniem czynu (prezentowanie wobec dziecka postawy autorytarnonarzucającej, prawidłowe reagowanie na

- potrzeby dziecka, brak zainteresowania potrzebami dziecka),
- zachowanie matki po ujawnieniu czynu (usilne dążenie do potwierdzenia zarzutów, obiektywizm w sprawdzaniu podejrzeń, zaprzeczanie i/lub bagatelizowanie problemu),
- okoliczności ujawnienia czynu (spontaniczne ujawnienie przez ofiarę, ujawnienie w wyniku interpretacji przez matkę objawów występujących u dziecka, przypadkowe — przez inną osobę).

Zmiennymi charakteryzującymi zeznania, a więc zmiennymi zależnymi były takie cechy zeznań, jak:

- stałość,
- samodzielność,
- spontaniczność,
- szczegółowość,
- ograniczanie wypowiedzi dotyczących zachowania sprawcy bądź rozbudowywanie ich opisu z elementami fantazji,
- obecność zniekształceń wynikających z prawidłowości procesów pamięci.

W analizie wzięto zatem pod uwagę te cechy zeznań, które najczęściej, szczególnie przez przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, uważane są za ważne wskaźniki wiarygodności. Istotne jest więc sprecyzowanie, co w naszych badaniach oznaczały konkretne, wyróżnione cechy. Należy zaznaczyć, że w przypadkach, kiedy ofiary zeznawały tylko raz, cechy zeznań rozpoznawano porównując relację ofiary, złożoną w czasie przesłuchania, z relacjami na temat zajścia przekazywanymi otoczeniu w innych okolicznościach. **Stalość zeznań** kwalifikowano więc w przypadku, jeśli pomiędzy tymi relacjami nie zachodziły istotne różnice co do przebiegu zdarzenia. Jako **zeznania samodzielne** uznawano takie relacje ofiar, w których używały one

właściwego dla wieku i poziomu rozwoju języka, nie stwierdzano też śladów ewentualnej sugestii ze strony otoczenia, sygnalizowanej przez dziecko wprost bądź przejawiającej się np. poprzez specyficzne treści relacji czy powtarzanie za dorosłymi charakterystycznych sformułowań. Określenie **zeznania spontaniczne** odnoszą się do relacji dziecka wypowiedzianych samorzutnie, a nie w odpowiedzi na pytania dorosłych, bez jakiegokolwiek zachęty czy presji ze strony otoczenia. Zeznaniami przypisywano cechę **szczególności**, o ile relacja zawierała obszerny, uwzględniający detale zachowań sprawcy opis zdarzenia, a także bogaty kontekst sytuacyjny. **Ograniczanie/rozbudowywanie informacji** dotyczących zachowań sprawcy rozpoznawano w przypadkach, kiedy małoletni, mimo innych dowodów wskazujących na charakter i zakres działań sprawcy, podawali bardzo lakoniczne i ogólne informacje bądź przeciwnie — w kolejnych relacjach rozbudowywali opisy zachowań wplatając nawet elementy fantazji. Ponadto wyróżniono, jako odrębną kategorię, **zniekształcenia związane z funkcjonowaniem pamięci**. Zaliczano do niej te cechy zeznań, których charakter uzasadniony był prawidłowościami funkcjonowania procesów pamięci w zależności od czasu i okoliczności dokonywania relacjonowanych w sprawie spostrzeżeń (np. zapominanie, zniekształcenia dotyczące drugorzędnych szczegółów, takich jak czas i kolejność zdarzeń).

Dokonano analizy statystycznej, która miała na celu ustalenie związku pomiędzy wyżej opisanymi czynnikami (tj. danymi dot. ofiary, jej rodziny oraz czynu) a właściwościami zeznań. Z powodu małej liczebności grupy analiza miała charakter jakościowy, zastosowano test chi-kwadrat Pearsona, współczynnik phi oraz współczynnik kontyngencji.

Omówienie wyników badań

Stołość zeznań okazała się **niezależna** od takich cech świadków, jak **wiek**, **poziom intelektualny**, **rozumienie znaczenia czynu**. Na stołość zeznań **nie miał** też wpływu **charakter czynu**, **okres utrzymywania kontaktów kazirodczych** ani **reakcja sprawcy wobec dziecka po ujawnieniu czynu**. Również większość właściwości odnoszących się do struktury i relacji rodzinnych nie wpływała w istotny sposób na tę cechę zeznań.

Za interesujące należy jednak uznać, że zaznaczyła się **pewna tendencja** (związek bliski istotności) pomiędzy charakterem związku rodziców a stołością zeznań ofiar. Najbardziej zmienne były zeznanie dzieci, których **rodzice** jeszcze przed ujawnieniem czynu pozostawali w **jawnym, nasilonym konflikcie**. Pewien związek zaobserwowano też między stołością zeznań a **nasileniem przemocy w działaniu sprawcy**. W przypadku sprawców działających łagodnie obserwowano największą zmienność zeznań ofiar. Najbardziej **stałe** były zeznanie dzieci ofiar czynów o **umiarkowanym nasileniu przemocy**. Ponadto wystąpiła pewna zależność stołości zeznań z **zachowaniem matki po ujawnieniu czynu**. W przypadkach, w których matka była zainteresowana oskarżeniem sprawcy i usilnie dążyła do potwierdzenia podejrzeń bądź przeciwnie — zaprzeczała możliwości wykorzystania dziecka, zeznanie ofiar charakteryzowały się największą zmiennością. Dzieci matek dominujących, o ile składały zeznanie, rzadziej zmieniały ich treść.

Samodzielność zeznań najbardziej związana była z **wiekem** dziecka, **rozumieniem znaczenia czynu i poziomem intelektualnym**, co wydaje się być dość oczywiste. Najbardziej samodzielne były zeznanie dzieci starszych, tj. powyżej 8. roku życia, rozumiejących znaczenie czynu oraz prezentujących co najmniej przeciętny poziom rozwoju intelektualnego.

Z danych charakteryzujących czyn, istotny dla samodzielności zeznań okazał się **okres jego trwania**. Im dłużej trwały kontakty tym bardziej ofiary skłonne były składać samodzielne zeznanie.

Z cech charakteryzujących relacje rodzinne najbardziej istotny dla samodzielności zeznań ofiar okazały się: **stosunek matki do dziecka i jej reakcja na czyn**. Najbardziej **samodzielne** były zeznanie tych ofiar, których matki, bardziej skupione na sobie, nie interesowały się ich problemami, a także w obawie przed sprawcą nie tylko, że **nie udzielały im wsparcia**, ale wręcz **zaprzeczały** możliwości wykorzystania seksualnego dziecka przez swojego partnera. Złożenie zeznań obciążających sprawcę wymagało więc od ofiar determinacji i działania wbrew woli matki. Co więcej, w żadnym przypadku w zeznaniach tych dzieci nie stwierdzono elementów fantazji.

Z kolei **najmniej samodzielne** zeznanie składały dzieci matek, które usilnie dążąc do obciążenia sprawcy, aktywnie poszukiwały dowodów przeciwko niemu, a wobec dzieci prezentowały **postawę autorytarno-narzucającą**.

Spontaniczność zeznań była ogólnie dość niska. Okazała się najbardziej zależna od **charakteru relacji pomiędzy matką a sprawcą**. Najbardziej spontaniczne były zeznanie dzieci tych matek, które same były ofiarami przemocy fizycznej i psychicznej ze strony partnerów, a więc nie zapewniały dzieciom pomocy i wsparcia. Co istotne, kiedy już ofiary zdecydowały się zeznawać, to pomimo gróźb ze strony sprawcy, że zostaną ukarane za złożenie zeznań przeciwko nim, relacja tych ofiar była spontaniczna, nie wymagała dodatkowej zachęty ze strony przesłuchujących. **Spontaniczność wypowiedzi ofiar ograniczała natomiast prezentowana wobec nich autorytarno-narzucająca postawa matek oraz bliski związek ofiary**

ze sprawcą. Warto też odnotować, że spontaniczność była bardzo rzadką cechą zeznań u dzieci poniżej 8. roku życia i o obniżonym poziomie intelektualnym. Najczęściej zeznania spontaniczne składały dzieci w wieku **8–11 lat o przeciętnym poziomie intelektualnym**. U dzieci starszych, a także o wyższym poziomie rozwoju intelektualnego spontaniczność znów malała. Najprawdopodobniej wynika to z lepszego rozumienia znaczenia czynu i konsekwencji składanych zeznań.

Szczegółowość zeznań ofiar kazirodztwa była na ogół bardzo niska. **Nie stwierdzono istotnego związku ani z wiekiem ofiar, ani też z upływem czasu od zdarzenia do składania zeznań.** Zeznania bardziej szczegółowe wystąpiły wyłącznie u ofiar wykazujących przynajmniej przeciętny poziom rozwoju intelektualnego. Najbardziej istotny okazał się **związek emocjonalny dziecka ze sprawcą.** Szczegółowe opisy zachowań sprawcy podawały ofiary przejawiające w związku z doznanym urazem **zdecydowanie negatywny stosunek do sprawcy.** Szczegółowość opisu zachowania sprawcy w tych przypadkach można więc traktować jako pewną formę agresji wobec nich i odreagowania w ten sposób negatywnych emocji ofiary wobec sprawcy. Natomiast jeśli stosunek pomiędzy ofiarą a sprawcą już po ujawnieniu czynu pozostawał pozytywny, co częściej występowało w przypadku sprawców regresywnych, dzieci przejawiały wobec nich postawę ochraniającą. W tych przypadkach w zasadzie nie opisywały szczegółów

przestępstwa, a nawet skłonne były ukrywać część posiadanych informacji.

Interesująca jest również zaobserwowana **zależność pomiędzy szczegółowością zeznań a relacją matki ze sprawcą.** Najbardziej szczegółowe były zeznania dzieci, których matki były podporządkowane partnerom, często same również były ofiarami ich przemocy z ich strony, nie wykazywały autentycznego zaangażowania w problemy swoich dzieci.

Brak zeznań. Ograniczenie zeznań, aż do ich braku było związane przede wszystkim z **wiekem** ofiar, co wydaje się być dość oczywiste, gdyż młodsze ofiary nie potrafiły złożyć relacji ze względu na brak odpowiednich kompetencji psychospołecznych. W takich przypadkach o przestępstwie wnioskowano na podstawie analizy innych dowodów (objawy prezentowane przez dziecko, zeznania innych świadków). Inne istotne okoliczności, które związane były z faktem, iż dzieci nie składały zeznań to **krótki, często nawet nie przekraczający 6 miesięcy, okres trwania relacji kazirodczej oraz łagodne działanie sprawcy i bliski związek pomiędzy dzieckiem a sprawcą.** Ujawnienie sprawy najczęściej następowało **wskutek interpretacji przez matkę niepokojących zachowań dziecka.** Następnie matki te dążyły usilnie do potwierdzenia swoich podejrzeń. Częściej były zainteresowane problemami dzieci, chociaż **jednocześnie prezentowały postawę autorytarno-narzucającą** wobec nich.

Zniekształcenia zeznań związane z procesami pamięci

Stwierdzono istotną statystycznie zależność pomiędzy **wiekem** ofiar w chwili dokonania czynu a występowaniem u nich zniekształceń pamięci. Najczęściej występowały u ofiar z najstarszej grupy, czyli u tych, których kontakty ze sprawcą rozpoczęły się w wieku 12–15 lat i trwały najczęściej przez

kilka lat, dopiero wówczas składały one zeznania. Ofiary pochodziły przede wszystkim z **rodzin z psychopatycznym sprawcą**, działającym ze znacznym nasileniem przemocy. Matki nie interesowały się problemami dziecka i nie reagowały na sygnalizowane przez nie potrzeby, były podporządkowane

sprawcy. Sytuacja sprzyjała więc **utrzymaniu się kazirodziej relacji przez wiele lat**. Ponadto, już **po ujawnieniu czynu** przez ofiary, sprawcy psychopatyczni najczęściej stosowali wobec nich **szantaż emocjonalny** oraz **grozili** im jeszcze poważniejszymi konsekwencjami w przypadku zgłoszenia przez nich przestępstwa. Tak więc **czas od ujawnienia czynu do złożenia zeznań** przez ofiary znacznie się przedłużał, co w konsekwen-

cji powodowało trudności w odpamiętaniu zdarzeń. Nie stwierdzono istotnych statystycznie zależności pomiędzy poziomem rozwoju intelektualnego a występowaniem zniekształceń związanych z procesami pamięci (najczęściej takie zjawisko obserwowano u dzieci o przeciętnym poziomie rozwoju intelektualnego, rzadziej u dzieci o obniżonym poziomie intelektualnym, najrzadziej u dzieci o wysokim IQ).

Tabela 1. Cechy zeznań a czynniki dotyczące czynu oraz ofiary i jej rodziny (wyniki istotne statystycznie są zaznaczone pogrubioną czcionką).

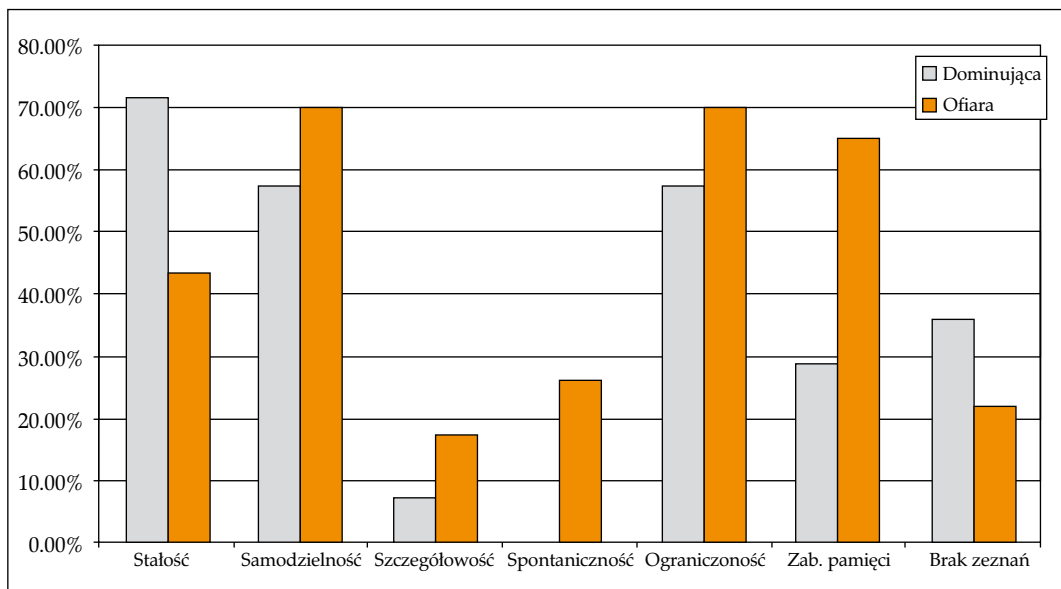
Stołość zeznań	Chi kwadrat	P	wsp. kontyngencji	Fi
Charakter związku rodziców przed ujawnieniem	5,5113	p=,06357	0,348	0,371
Samodzielność zeznań				
Wiek w chwili czynu	15,3900	p=,00151	0,527	0,620
Iloraz inteligencji	5,6220	p=,06015	0,351	0,375
Rozumienie znaczenia czynu	5,5840	p=,01813	0,350	0,374
Okres trwania czynu	8,5977	p=,03515	0,421	0,464
Charakter związku rodziców przed ujawnieniem	5,4689	p=,06493	0,347	0,370
Typ sprawcy	5,4321	p=,06614	0,346	0,369
Matka w stos. do dziecka prezent. post. aut.–narruc.	3,3613	p=,06675	0,278	-0,290
Matka nie interesowała się problemami dziecka	5,9622	p=,01462	0,360	0,386
Zachowanie matki	9,7569	p=,00761	0,443	0,494
Szczegółowość zeznań				
Iloraz inteligencji	8,0872	p=,01754	0,410	0,450
Stosunek dziecka do sprawcy w związku z czynem	9,8587	p=,00723	0,445	0,496
Relacje matki ze sprawcą	6,0635	p=,04824	0,363	0,389
Wiek w chwili czynu	12,9631	p=,00472	0,495	0,569
Czas od zdarzenia do zeznania	10,0597	p=,01807	0,448	0,501
Rozumienie znaczenia czynu	8,2864	p=,00400	0,414	-0,455
Typ sprawcy	7,4096	p=,02461	0,395	0,430
Po ujawnieniu czynu sprawca szantażował emocjonalnie ofiarę	5,9141	p=,01502	0,359	-0,385
Relacje matki ze sprawcą	7,8226	p=,02002	0,404	0,442
Matka prawidłowo reagowała na potrzeby dziecka	4,8162	p=,02820	0,328	0,347
Matka nie interesowała się problemami dziecka	7,3758	p=,00661	0,395	-0,429
Zachowanie matki	7,8178	p=,02007	0,404	0,442
W stosunku do swojej matki była silnie podporządkowana	4,1262	p=,04223	0,306	0,321

Stalość zeznań	Chi kwadrat	P	wsp. kontyngencji	Fi
Okres trwania czynu	7,3566	p=,06137	0,394	0,429
Charakter związku rodziców przed ujawnieniem	5,9095	p=,05210	0,359	0,384
Stosunek dziecka do sprawcy w związku z czynem	7,2498	p=,02666	0,392	0,426
Po ujawnieniu czynu sprawca stosował groźby wobec ofiary	3,2593	p=,07102	0,274	0,285
Zachowanie matki	8,0399	p=,01796	0,409	0,448
Zniekształcenia związane z procesami pamięci				
Wiek w chwili czynu	20,1429	p=,00016	0,579	0,710
Czas od zdarzenia do zeznania	17,1556	p=,00066	0,548	0,655
Rozumienie znaczenia czynu	10,0000	p=,00157	0,447	0,500
Okres trwania czynu	17,0159	p=,00070	0,546	0,652
Charakter czynu	5,4621	p=,06516	0,347	0,370
Typ związku	7,0381	p=,02963	0,387	0,419
Typ sprawcy	11,9524	p=,00254	0,480	0,547
Działanie sprawcy podczas czynu	16,6905	p=,00024	0,543	0,646
Po ujawnieniu czynu sprawca stos. wobec ofiary groźby	3,6364	p=,05653	0,289	0,302
Matka prawidłowo reagowała na potrzeby dziecka	3,1373	p=,07653	0,270	-0,280
Matka nie interesowała się problemami dziecka	10,9890	p=,00092	0,464	0,524
Zachowanie matki	10,1890	p=,00613	0,451	0,505
W stosunku do swojej matki była silnie podporządkowana	8,5333	p=,00349	0,419	-0,462
Czyn został ujawniony w wyniku interpretacji przez matkę zachowań dziecka	4,2857	p=,03844	0,311	-0,327
Czyn został ujawniony przypadkowo (przez inną osobę)	10,4167	p=,00125	0,455	0,510
Brak zeznań	Chi kwadrat	P	wsp. kontyngencji	Fi
Wiek w chwili czynu	10,8571	p=,01253	0,462	0,521
Czas od zdarzenia do zeznania	8,5926	p=,03523	0,421	0,463
Rozumienie znaczenia czynu	8,5333	p=,00349	0,419	-0,462
Okres trwania czynu	8,4444	p=,03767	0,418	0,459
Działanie sprawcy podczas czynu	7,0736	p=,02911	0,388	0,421
Po ujawnieniu czynu sprawca stosował wobec ofiary groźby	6,5993	p=,01020	0,376	-0,406
Matka w stosunku do dziecka prezentowała postawę aut.- narzuc.	3,3856	p=,06577	0,279	0,291
Matka nie interesowała się problemami dziecka	7,1795	p=,00738	0,390	-0,424
Zachowanie matki	10,1842	p=,00615	0,450	0,505
Czyn został ujawniony w wyniku interpretacji przez matkę zachowań dziecka	5,7143	p=,01683	0,354	0,378

Interesującą ilustracją uzyskanych wyników jest też wykres, który przedstawia zależność pomiędzy cechami charakteryzującymi zeznania ofiar kazirodztwa, pochodzących z dwóch różnych typów rodzin, tj. z rodzin, w których matki były dominujące oraz rodzin, w których matki były podporządkowane partnerowi, często również były ofiarami

jego przemocy. Zwraca uwagę fakt, że tylko ta jedna cecha — **typ matki** — łączy się z zasadniczymi różnicami w zeznaniach małoletnich świadków pokrzywdzonych. Różnice pomiędzy zeznaniami dzieci matek dominujących lub matek ofiar były częściej istotne niż różnice pomiędzy cechami zeznań tych ofiar a ich wiekiem i poziomem intelektualnym.

Wykres 1. Cechy zeznań a typ matki.



Wnioski

1. Uzyskane wyniki wskazują, że badane cechy zeznań małoletnich ofiar kazirodztwa najbardziej związane są z charakterem relacji pomiędzy opiekunami dziecka, typem matki, jej pozycją w rodzinie i zachowaniem po ujawnieniu czynu. Okazało się, że zeznania charakteryzujące się samodzielnością, spontanicznością, szczegółowością, a więc cechami bardzo oczekiwanymi dla oceny ich wiarygodności najczęściej składały dzieci pochodzące z rodzin, w których panowała największa przemoc. Matki, same ofiary przemocy, nie udzielały im wsparcia

w toczącym się procesie, a nawet wywierały naciski, aby dziecko nie składało zeznań. Sprawcy nie tylko wykorzystując dziecko częściej stosowali brutalną przemoc, ale także grozili nasileniem przemocy po ujawnieniu czynu. W tej sytuacji dzieci-ofiary musiały wykazać nie tylko samodzielność i dojrzałość, lecz także silną determinację, gdyż składając zeznania niejako przeciwstawiały się całemu systemowi rodzinnemu.

Paradoksalnie w rodzinach, w których matki były zaradne, dominujące, zainteresowane oskarżeniem sprawcy, a więc również

łożeniem zeznań przez dzieci, zeznania te nie tylko nie były spontaniczne, ale także lakoniczne, dzieci ograniczały podawane informacje, a nawet w niektórych przypadkach uzyskanie od nich zeznań okazało się niemożliwe.

Jedynie stałość zeznań nie była istotnie związana z żadnym z powyższych czynników, najczęściej występowała w zeznaniach ofiar doznających przemocy o umiarkowanym nasileniu.

2. W rodzinach ze sprawcą regresywnym, działającym na ogół bez używania drastycznej przemocy fizycznej, dzieci przejawiały

związek emocjonalny ze sprawcami i postawę ochraniającą wobec nich, co skutkowało brakiem szczegółowości zeznań i ograniczaniem informacji o ich zachowaniu.

3. W zeznaniach ofiar sprawców psychopatycznych zaobserwowano najwięcej zniekształceń związanych z procesami pamięci. Wynikało to z faktu późnego ujawnienia sprawy i składania zeznań. Ostatecznie nie wpływało to jednak na deprecjonowanie ich zeznań, gdyż posiadały one wyżej opisane cechy (samodzielność, spontaniczność, szczegółowość) przemawiające za ich wiarygodnością.

Practice of preparing expert opinions for forensic purposes shows that for proper psychological assessment of testimonies delivered by child-victims of intrafamilial sexual abuse it is not sufficient to identify the level of witness's intellectual and social development, verbal competence or suggestibility, i.e. all factors traditionally taken into account in witness evaluation. Victims of sexual offences within the family prove to be entangled in highly specific emotional relationships with individual family members, which directly influences the form and content of their testimony. The article discusses a study of 40 incest cases where the biological father or step-father were perpetrators of abuse. It appears that child-victims (girls) delivering statements characterized as self-reliant, spontaneous and detailed – all features desirable in a credible testimony – typically represent families with the so-called psychopathic perpetrator – where the mothers (victims of violence themselves) fail to support their child during legal proceedings or even pressure the child to recant the testimony. However, statements made by victims from such families are also seen to contain most numerous distortions associated with memory processes and resulting predominantly from delayed disclosure. Children from families with regressive offender - acting without drastic physical violence - tend to protect the perpetrator, thus delivering less detailed testimony and limiting information on the perpetrator's behavior, despite being encouraged to disclose by the mother.

Literatura

- Beisert M. (2002), *Mechanizmy rozwoju kazirodztwa w rodzinie*, Dziecko krzywdzone nr 1, s. 69–84.
- Beisert M. (2004), *Kazirodztwo. Rodzice w roli sprawców*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Czerederecka A., Jaśkiewicz–Obydzińska T. (2004), *Kazirodztwo czy „tylko” konflikt rodzinny — trudności diagnostyczne*, Dziecko krzywdzone nr 6, s. 154–171.
- Glaser D. Frosh S. (1995), *Dziecko seksualnie wykorzystywane*, PZWL, Warszawa.
- Jaśkiewicz–Obydzińska T., Wach E. (2007), *Ocena wykorzystywania seksualnego małych dzieci w rodzinie*, Dziecko krzywdzone nr 4, s. 30–38.

O AUTORZE

TERESA JAŚKIEWICZ-OBYDZIŃSKA — psycholog, biegły sądowy, kierownik Zakładu Psychologii Sądowej Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie. Wykładowca Centrum Edukacyjnego Nauk Sądowych, organizującego szkolenia m.in. z zakresu psychologii sądowej. Autorka i współautorka kilkudziesięciu publikacji z zakresu psychologii sądowej oraz artykułów dotyczących problematyki zeznań ofiar wykorzystywania seksualnego.

WACH EWA — psycholog, od kilkunastu lat pracuje w Instytucie Ekspertyz Sądowych w Krakowie jako biegły, gdzie między innymi specjalizuje się w opracowywaniu ekspertyz w sprawach o wykorzystywanie seksualne małoletnich. Prowadzi również szkolenia z tego zakresu dla pracowników wymiaru sprawiedliwości (prokuratorów, sędziów, psychologów i pedagogów). Posiada rekomendacje PTP w zakresie problematyki związanej z procesem karnym i cywilnym (ocena zeznań świadków małoletnich i dorosłych, sprawców przestępstw, nieletnich i rodziny, typowanie sprawców).